
РОЗДІЛ VII. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.70>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОВЕРНЕННЯ ДІТЕЙ ДО УКРАЇНИ

Андріїв Д.М.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри права,
Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького
ORCID: 0009-0006-4622-9697

Андріїв Д.М. Організаційно-правові аспекти повернення дітей до України.

Стаття присвячена дослідженню організаційно-правових аспектів повернення дітей до України. Здійснено аналіз чинного законодавства України, яке регулює процедури повернення дітей до України. Особливу увагу зосереджено на визначенні категорій дітей, які підлягають поверненню до України, а також органів, які приймають рішення про повернення дітей до України, здійснюють погодження повернення дітей з компетентними органами держав їх тимчасового перебування, та забезпечують процес повернення. Актуальність окреслених питань в умовах війни набуває особливого значення, що зумовлює не лише науковий, але й значний суспільний інтерес до згаданих питань. Ефективна реалізація механізмів повернення дітей до України ускладнена, зокрема, наявними прогалинами та колізіями у нормативно-правових актах, які регулюють відповідні процедури. За результатами проведеного аналізу відповідного законодавства та практики його застосування визначено категорії дітей, які підлягають поверненню до України. Головним критерієм є звичайне місце проживання дитини. Зроблено застереження щодо дітей, які досягли 16 років, та відповідно до Цивільного кодексу України мають право на вільний самостійний виїзд за межі України. Також обґрунтовано пропозиції щодо доцільності покладення функцій погодження повернення дітей до України, прийняття відповідних рішень та забезпечення їх повернення на відповідні органи опіки та піклування. Зазначено, що поєднання функцій повернення дітей до України в особі одного суб'єкта (орган опіки та піклування) матиме наслідком істотну оптимізацію процедури, зокрема її пришвидшення та економію зусиль, спрямованих на взаємодію кількох суб'єктів. Враховуючи обставини, які унеможливають виконання функції повернення дітей до України окремими органами опіки та піклування, запропоновано наділити повноваженнями щодо визначення органів опіки та піклування, які будуть забезпечувати повернення дітей в межах області, міст Києва, Севастополя – відповідні обласні, Київську, Севастопольську міські державні (військові) адміністрації, а у межах України – Державну службу України у справах дітей.

Ключові слова: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, звичайне місце проживання, органи опіки та піклування.

Andriyiv D.M. Organizational and legal aspects of returning children to Ukraine.

The article is dedicated to the research of organizational and legal aspects of returning children to Ukraine. The author analyzes the current legislation of Ukraine regulating the procedures for returning children to Ukraine. Particular attention is focused on the definition of the categories of children to be returned to Ukraine, as well as the bodies that make decisions on the return of children to Ukraine, coordinate the return of children with the competent authorities of the states of their temporary residence, and ensure the return process. The relevance of these issues in times of war is of particular importance, which leads not only to scientific but also to significant public interest in these issues. Effective implementation of the mechanisms for returning children to Ukraine is complicated, in particular, by existing gaps and conflicts in the legal acts regulating the relevant procedures. Based on the results of the analysis of the relevant legislation and its application practice, the categories of children to be returned to Ukraine were determined. The main criterion is the child's habitual residence. The author makes a reservation with regard to children who have reached the age of 16 and, in accordance with the

Civil Code of Ukraine, have the right to leave Ukraine freely on their own. The author also substantiates the proposals regarding the expediency of entrusting the functions of approving the return of children to Ukraine, making appropriate decisions and ensuring their return to the relevant guardianship and custody authorities. It is noted that combining the functions of returning children to Ukraine in the person of one entity (guardianship and custody authority) will result in a significant optimization of the procedure, in particular, its acceleration and saving of efforts aimed at interaction of several entities. Given the circumstances that make it impossible for specific guardianship and custody authorities to provide the function of returning children to Ukraine, it is proposed to authorize the relevant regional, Kyiv and Sevastopol city state (military) administrations to determine the guardianship and custody authorities that will be responsible for the return of children within the region, the cities of Kyiv and Sevastopol, and the State Service of Ukraine for Children within Ukraine.

Key words: orphans, children deprived of parental care, habitual residence, guardianship and custody authorities.

Постановка проблеми. Захист прав та інтересів українських дітей вимагає системного підходу до вирішення широкого комплексу питань, які виникають у відповідних правовідносинах. Особливого гостро зазначені питання постають в умовах повномасштабної війни, коли чимало дітей змушені покинути свої домівки та переміститися за межі України в надії на майбутнє повернення додому. Зокрема, це торкнулося дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які вимушено покинули Україну у складі закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, в яких вони проживають або зараховані на цілодобове перебування, у супроводі законних представників, за інших обставин, зумовлених війною, подекуди без належного супроводу. Залишила вимушено Україну також значна кількість дітей у супроводі свої батьків, родичів, інших супроводжуваних осіб, а доволі часто без такого. Немало дітей було примусово переміщено або депортовано внаслідок збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України. З метою забезпечення найвищих інтересів дітей держава в особі компетентних органів влади зобов'язана вживати послідовні та дієві заходи захисту, насамперед, забезпечити повернення додому кожної української дитини. Реалізація зазначеного завдання потребує максимальної консолідації сил та засобів і, передусім, належного правового регулювання.

Метою статті є аналіз прогалин та недоліків правового регулювання повернення дітей до України, пошук шляхів їх подолання, а також підготовка пропозицій щодо оптимізації чинного законодавства України, яке регулює досліджувані правовідносини.

Стан опрацювання проблеми. Питанням правового регулювання захисту прав та інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, деяких інших категорій дітей, зокрема їх повернення до України, присвячені дослідження Г.М. Грабовської, О.В. Легкої, О.С. Бурлаки, В.С. Тарасенко, О.С. Шевченко-Бітенської, Н.В. Лесько, Л.Ф. Кривачук, К.В. Ігнатенко, Т.О. Чепульченко та ін. Водночас, питання повернення дітей до України, з огляду на сучасні виклики, які постали перед Україною, зокрема переміщення (евакуацію) значної кількості дітей за межі України внаслідок збройної агресії РФ, зумовлюють необхідність подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. Доцільно розпочати з того, що процедура повернення дітей до України врегульована низкою нормативно-правових актів, які містять окремі колізійні положення. Також наявні прогалини у правовому регулюванні, що ускладнює її ефективну реалізацію.

Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 23 квітня 2003 року № 569 затверджено Порядок повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України (далі – Порядок № 569) [1]. Також, 07 липня 2022 року КМУ прийнято постанову № 794 «Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні» (далі – Постанова № 794) [2]. Окрім цього, постановою КМУ від 01 червня 2023 року № 546 затверджено Порядок тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення за місцем постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну (далі – Порядок № 546) [3]. Додатково, постановою КМУ від 14 травня 2024 року № 551 затверджено Порядок виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (далі – Порядок № 551) [4]. Згадані нормативно-правові акти безпосередньо визначають порядок повернення до України дітей різних категорій, взаємодії компетентних органів влади України.

Насамперед необхідне чітке визначення категорій дітей, які підлягають поверненню до України, оскільки чинне законодавство України його, на жаль, не містить.

Відповідно до п. 1 Порядку № 569, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, – громадяни України, які з різних причин перебувають за межами України, підлягають поверненню до України, якщо відсутні підстави для їх усиновлення або передачі під опіку (піклування) за кор-

доном. Діти, народжені і залишені у пологових будинках за кордоном, повертаються до України за наявності підстав для набуття ними громадянства України за народженням. Порядок № 546 визначає механізм забезпечення безпеки дітей, які проживають або зараховані на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, під час воєнного стану шляхом вжиття у разі потреби заходів до їх тимчасового переміщення (евакуації), забезпечення розміщення, належного догляду, виховання, а також повернення за місцем їх постійного проживання (перебування), а в разі виїзду за межі України – в Україну. Тобто, йдеться про дітей-вихованців вищезгаданих закладів, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей, які не мають статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Пунктом 1 Постанови № 794 передбачено повернення до України окрім дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, також дітей-громадян України, які залишилися без батьківського піклування, тимчасово переміщених (евакуйованих) за межі України з метою отримання тимчасового захисту. Поряд з цим, Порядок № 551 визначає механізм взаємодії між суб'єктами, які беруть участь у пошуку, поверненні, забезпеченні соціального захисту та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених, і таких, які перебувають під ризиком депортації або примусового переміщення внаслідок збройної агресії РФ проти України. Зокрема, у п. 3 Порядку № 551 діти, депортовані або примусово переміщені, і такі, які перебувають під ризиком депортації або примусового переміщення внаслідок збройної агресії РФ проти України, визначаються як громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні.

Як вбачається зі змісту аналізованих норм законодавства України, в одних випадках передбачається обов'язок уповноважених суб'єктів щодо повернення до України дітей-громадян України, а також дітей, щодо яких наявні підстави для набуття громадянства України за народженням, в інших – також іноземців та осіб без громадянства. Також присутні обмеження, пов'язані з дією правового режиму воєнного стану та метою переміщення (евакуації) дітей (тимчасовий захист). Очевидно, що така розрізненість правового регулювання не сприяє системному підходу до вжиття заходів соціально-правового захисту дітей, якого вони потребують.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про охорону дитинства», всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами [5].

Згідно з ст. 5 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року (далі – Конвенція 1996 року), судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини. З урахуванням ст. 7, у разі зміни звичайного місця проживання дитини на іншу Договірну Державу, юрисдикцію мають органи Держави нового звичайного місця проживання [6].

Таким чином, критерієм, який визначає юрисдикцію держави щодо вжиття заходів захисту дитини є звичайне місце її проживання, а не громадянство. З урахуванням викладеного, доцільним видається уніфікація правового регулювання процедур повернення дітей до України, зокрема чітке визначення категорій дітей, які підлягають поверненню, без обмеження щодо громадянства України, наявності статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, з урахуванням обставин залишення ними території України та перебування за кордоном.

Зокрема, доцільно передбачити наступні категорії дітей, які підлягають поверненню до України:

- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (незалежно від громадянства), звичайним місцем проживання яких є територія України, які з різних причин перебувають за межами України, за відсутності підстав для їх усиновлення або передачі під опіку (піклування) за кордоном;
- діти, які проживають або зараховані на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування (незалежно від соціально-правового статусу), в разі їх тимчасового переміщення (евакуації) за межі України (незалежно від мети);
- діти (незалежно від громадянства), звичайним місцем проживання яких є територія України, які залишилися без батьківського піклування, тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України (незалежно від мети);
- діти (незалежно від громадянства), які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, депортовані або примусово переміщені, і такі, які перебувають під ризиком депортації або примусового переміщення внаслідок збройної агресії проти України.

Необхідне, однак, застереження щодо дітей, які досягли 16 років, та, відповідно до ч. 3 ст. 313 Цивільного кодексу України, мають право на вільний самостійний виїзд за межі України [7]. Зазначені діти підлягають поверненню до України лише за їх добровільною згодою.

Окрім вищезгаданих категорій дітей також підлягають поверненню до України діти, які незаконно переміщені до будь-якої з Договірних держав або утримуються у будь-якій з Договірних держав згідно з положеннями Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року (далі – Конвенція 1980 року), якщо особа, установа, або орган, яким належать права піклування про дітей, перебувають на її території [8]. Відповідно, Конвенція 1980 року регулює процедури повернення дітей не до певного місця (держава, регіон, конкретне місце проживання), а їх законним представникам відповідно до законодавства держави, в якій діти постійно мешкали до переміщення або утримання.

Повернення дітей до України окрім рішень компетентних органів України передбачає також погодження з відповідними органами держави їх перебування, за винятком випадків незаконного переміщення або утримання дітей у розумінні Конвенції 1980 року та примусового переміщення або депортації у розумінні Порядку № 551, які передбачають окремі процедури повернення дітей з огляду на їх специфіку та, відповідно, потребують інших підходів до прийняття рішень, а також взаємодії уповноважених суб'єктів.

Відповідно до п. 2 Порядку № 569, діти підлягають поверненню до України у двомісячний строк після погодження цього питання з компетентними органами держави їх перебування. Порядком № 569 не передбачено хто безпосередньо повинен здійснювати це погодження. Пунктом 8 Порядку № 569 передбачено лише, що закордонна дипломатична установа України через МЗС передає інформацію про час та місце прибуття в Україну дитини віком від 14 до 18 років Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевої держадміністрації. Згідно з п. 1 Постанови № 794, закордонною дипломатичною установою України на підставі рішення виконавчого органу міської, селищної, сільської ради, районної, районної у м. Києві державної адміністрації, районної/обласної військової адміністрації/Національної соціальної сервісної служби про повернення переміщених (евакуйованих) дітей – громадян України та призначення уповноваженої особи, яка забезпечуватиме повернення дітей в Україну та здійснюватиме функції законного представника дітей під час їх повернення в Україну, зокрема у разі необхідності отримання у закордонній дипломатичній установі України документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство дитини, здійснюється підготовка документів та забезпечується організація повернення дітей в Україну відповідно до Порядку № 569. Враховуючи варіативність положень законодавства, погодження повернення дітей до України здійснюється відповідними закордонними дипломатичними установами України, органами опіки та піклування або державними/військовими адміністраціями залежно від держави перебування дітей, що не сприяє уніфікації практики процедури їх повернення, а також необґрунтовано ускладнює її.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», за умови втрати дитиною батьківського піклування відповідний орган опіки та піклування вживає вичерпних заходів щодо влаштування дитини в сім'ї громадян України - на усиновлення, під опіку або піклування, у прийомній сім'ї, дитячі будинки сімейного типу [9].

Беручи до уваги зазначене, також розширення спроможностей органів опіки та піклування внаслідок реформи децентралізації, доцільним є покладення функцій погодження повернення дітей до України, а також прийняття відповідних рішень та забезпечення їх повернення на відповідні органи опіки та піклування. Поєднання функцій повернення дітей до України в особі одного суб'єкта (орган опіки та піклування) матиме наслідком істотну оптимізацію процедури, зокрема її пришвидшення та економію зусиль, спрямованих на взаємодію кількох суб'єктів. Відповідно, також необхідно передбачити, що повернення дітей до України забезпечується за рахунок видатків місцевих бюджетів, передбачених органам місцевого самоврядування на відповідний рік, а у випадку їх недостатності – за рахунок видатків Державного бюджету України.

У випадку неможливості здійснення повернення дітей до України органами опіки та піклування за місцем їх звичайного проживання з різних причин (тимчасова окупація території України, наближеність до місцевості ведення активних бойових дій, надзвичайна ситуація тощо), враховуючи наявні повноваження, зокрема у галузях охорони дитинства, соціального забезпечення та соціального захисту населення, передбачені ст.ст. 22, 23 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [10], повноваження щодо визначення органу опіки та піклування, який буде забезпечувати повернення дітей до України, доцільно покласти на відповідні обласні, Київську, Севастопольську міські державні (військові) адміністрації.

У разі неможливості здійснення зазначеної функції жодним з органів опіки та піклування у межах відповідних областей, міст Києва, Севастополя, прийняття рішень про визначення органів

опіки та піклування у межах території України, які будуть здійснювати повернення дітей до України, з огляду на завдання та повноваження, визначені зокрема Положенням про Державну службу України у справах дітей, затвердженим постановою КМУ від 29.09.2023 № 1048 [11], доцільно покласти на Державну службу України у справах дітей.

Висновки. Підводячи підсумки, необхідно зауважити, що формування комплексної системи заходів соціально-правового захисту дітей вимагає зокрема чіткої правової регламентації порядку їх повернення до України, у тому числі з метою уникнення втрати юрисдикції компетентними органами України щодо захисту дітей у випадку зволікання, окрім випадків неправомірного переміщення або утримування дітей, передбачених ст. 7 Конвенції 1996 року. До того ж, запровадження єдиної процедури повернення дітей до України матиме наслідком оптимізацію відносин міжнародного співробітництва України з державами тимчасового перебування дітей та економії ресурсів компетентних органів влади під час вжиття заходів у найкращих інтересах дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Порядку повернення до України позбавлених батьківського піклування дітей, які є громадянами України. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 569 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2003-%D0%BF#Text>.
2. Деякі питання повернення дітей, які тимчасово переміщені (евакуйовані) за межі України з метою отримання тимчасового захисту під час воєнного стану в Україні. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 № 794. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2022-%D0%BF#Text>.
3. Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 № 546 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/546-2023-%D0%BF#Text>.
4. Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2024 № 551 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-%D0%BF#Text>.
5. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 № 2402-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
6. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002#Text.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
8. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.
9. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>.
10. Про місцеві державні адміністрації. Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
11. Деякі питання Державної служби у справах дітей. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.09.2023 № 1048 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2023-%D0%BF#Text>.